

CAPITALISM ȘI DEMOCRAȚIE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Grzegorz Ekiert, Stephan Hanson coord.
Traducere: Horia Târnovanu,
Editura Polirom, Iași, 2010, 451 pagini

Oana Dumitrescu^[1]

Grzegorz Ekiert este profesor în studii guvernamentale, Președintele Comitetului pentru Grade Academice în Studiile Sociale la Harvard University, iar cercetarea acestuia se concentrează asupra politicii comparate, schimbărilor de regim și democratizării, mișcărilor sociale dar și politicilor și societăților est-europene.

Stephan Hanson este Boeing International Profesor la Departamentul de Științe Politice la University of Washington și Directorul programului de Studii asupra Rusiei, Europei de Est și Asiei Centrale în cadrul Jackson School of International Studies având ca domenii de cercetare: politicile comparate, ideologiile, partidele politice, tranziția la democrație și consolidarea acesteia dar și politicile postcomuniste.

Această carte a fost lansată ca o contribuție la dezbateră asociată încercării de a explica traiectoriile divergente ale transformărilor post-comuniste. De asemenea, obiectivul lucrării a fost trecerea dincolo de reafirmarea generală a utilității analizei istorice pentru înțelegerea transformărilor postcomuniste; aceasta încearcă să dezvolte o înțelegere mult mai specifică și mai precisă din punct de vedere teoretic a rolului cauzal și a naturii moștenirilor.

^[1] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Progam de Master: Familia și Managementul Resurselor Familiale, oana_dumitrescu@ymail.com

Lucrarea „Capitalism și Democrație în Europa Centrală și de Est” este formată din trei părți: Transformările postcomuniste și rolul moștenirii istorice, Europa postcomunistă: continuitate și schimbare în tiparele regionale și Reproiectare instituțională și moșteniri istorice: studii de caz.

G. Ekiert și S. Hanson în Capitolul „*Timp, spațiu și schimbarea instituțională în Europa Centrală și de Est*” își îndreaptă atenția către teoretizarea „contextualității duble” – temporală și spațială a transformărilor post-comuniste (p.34).

În ceea ce privește contextul temporal, autorii afirmă că perioada leninistă poate fi înțeleasă în prelungirea unui tipar mai vechi de răspunsuri la dezvoltarea tehnologică și socială ce datează încă din secolul XVI (p.40), dar aceștia recunosc că este relativ dificil identificarea mecanismelor structurale specifice, care au generat fenomene socio-politice în perioade lungi de timp.

Moștenirile leniniste pot fi înțelese ca reflectând declinul treptat și dezintegrarea impersonalismului carismatic exprimat de ideologia marxist-leninistă, de regimul leninist de partid și de economia stalinistă planificată (pp.44-45). Autorii recunosc faptul că există și părți pozitive ale leninismului (și a regimurilor totalitare în general); societatea contemporană a trecut la capitalism mult mai ușor deoarece s-a făcut trecerea de la o societate bazată pe agricultură la o societate preponderent educată în mediul urban, care a avut disponibilitatea de a susține valorile și politicile liberale (p.46).

În *al doilea Capitol „Cum se explică diversitatea regimurilor comuniste: ce putem considera o cauză adecvată?”*, Herbert Kitschelt pleacă de la ideea ce există o tendință către o polarizare a tipurilor de regim; țările care au avut un regim autoritar nu își schimbă direcția spre a deveni state democratice (p.71). Autorul explică diversitatea regimurilor post-comuniste, care se împart în patru categorii: democrații depline (țările baltice), semidemocrații cu un tipar de îmbunătățire de-a lungul anilor '90 (Armenia, Georgia, Republica Moldova), semidemocrații inițiale cu un tipar de deteriorare mai lent sau mai rapid de-a lungul anilor '90 (Belarus, Rusia, Ucraina), autocrații depline (pp.96-98).

Al treilea Capitol este destinat analizei tiparelor de transformare postcomuniste în Europa Centrală și de Est iar atenția autorului se canalizează pe „moștenirile din perioada comunistă care au influențat cel mai mult direcțiile specifice ale reformei și tipurile de transformări din regiune în primul deceniu postcomunist (p.119). Tiparele de conflict politic, reformele și eșecurile instituționale sau strategiile de reechilibrare a regimurilor au lăsat în urmă moșteniri de durată. Ca rezultat al crizelor politice și al provocărilor economice, au fost introduse schimbări fundamentale și ajustări nu doar în politicile aplicate de aceste regimuri ci și în cadrul instituțiilor politice și economice (p.120). Ekiert afirmă că există patru grupuri de factori care trebuie incluși în explicarea tiparelor de transformare în curs de desfășurare: moștenirile trecutului și condițiile inițiale, opțiunile instituționale, politicile noilor guverne și nivelul de sprijin (p.122).

Capitolul IV, „Spații postcomuniste: o perspectivă a geografiei politice în explicarea rezultatelor postcomuniste” redactat de Jeffrey Kopstein și David Reilly aduce în atenția cititorului modelul brut: distanța față de Vest, difuzia: stocuri și fluxuri, în ce sens este relevantă geografia și promotorii externi și constituirea intereselor. Modelul brut are două obiective: determinarea faptului că factorii geografici au o influență politică și economică și examinarea relațiilor factorilor de schimbare discrete în timp (p.159). Esența oricărei explicații în temei de difuzie a politicii și economiei presupune o relație între stocuri și fluxuri și rezultatele politice și economice. Geografia politică distinge între conceptele de spațiu și loc: departe de a fi un simplu joc de cuvinte, acestea sunt concepte ce denotă diferențele importante între trăsăturile subiective și obiective ale geografiei (p.189).

Capitolul V, „Îndreptând trecutul: partidele ex-comuniste după 1989” deschide Partea a III-a a lucrării, „Reproiectarea instituțională și moșteniri istorice”. Acest capitol analizează partidele ex-comuniste 1988-1999, elite, moșteniri comuniste și strategii de adoptare, efectele moștenirilor comuniste asupra strategiilor și rezultatelor regenerării. Continuitatea partidelor succesoare ale fostelor partide comuniste reprezintă un paradox bizar al politicii democratice din Europa Est-Centrală.

Supraviețuirea și regenerarea partidelor succesoare reprezintă o anomalie deoarece mulți analiști au presupus că aceste partide se vor dezintegra alături de celelalte rămășițe ale vieții comuniste și partidele politice au tendința de a rezista la transformările generale (p.197). Politicile de recrutare și promovare a elitelor au selectat viitoarea conducere a partidului și au determinat nivelul la care apelurile ideologice au primat în fața soluțiilor pragmatice (p.208). Grupul elitelor care conduc astăzi partidele ex-comuniste a avansat prin organizațiile comuniste câștigând experiență și căpătând abilități care s-au dovedit decisive după 1989 (p.214).

În *Capitolul VI, „Moștenirile leniniste și moștenirile socialismului de stat în dezvoltarea constituțională a Europei Centrale postcomuniste”* sunt dezbătute probleme ca: modele de elaborare a Constituției Poloniei, Ungariei și fosta Cehoslovacie și conflictul ceho-slovat și opțiunea constituțională. Cercetarea relației dintre moștenirea instituțională comunistă și deciziile constituționale timpurii din tranziția la democrație a Poloniei, Ungariei și a Cehoslovaciei dă naștere la o serie de probleme empirice interesante; patizanii democrației au folosit constituțiile moștenite de la vechiul regim ca punct de plecare pentru instituționalizarea democrației (p.228). În Polonia, Ungaria și fosta Cehoslovacie, tranziția a fost negociată prin discuții la Masa Rotundă între reprezentanții vechiului regim și opoziția democrată; transferul puterii s-a făcut într-o manieră perfect legală, printr-un acord negociat, compatibil cu legea existentă (p.231). Cursul politici constituționale în Europa Centrală postcomunistă oferă un exemplu clasic de proces sociopolitic dependent de cale. Prin dependența de cale se înțelege următorul lucru: „odată ce o țară sau o regiune a luat-o pe o cale, costul întoarcerii este foarte mare...consolidarea anumitor configurații instituționale obstrucționează o schimbare ușoară a opțiunii inițiale” (p.255).

Capitolul VII, „Moștenirile istorice, instituționale și dezbaterile pe tema politicilor sociale în Ungaria și Polonia 1989-1999” analizează dezbaterile pe tema politicilor sociale, moștenirile în domeniul politicilor sociale în Polonia și Ungaria și politicile asigurării sociale în perioada de început de tranziție, reîntoarcerea „stângii”, moștenirea trecutului și

continuitatea politicilor, strategiile ex-couniste din Polonia și Ungaria în privința reformării sistemului de pensii și structurile de stat și dinamica politică a acordurilor asupra reformării sistemului de pensii. Politica socială constituie o componentă vitală a tranziției postcomuniste în general și a consolidării democratice în special (p.262). Polonia și Ungaria au moștenit programe de asigurări sociale destul de dezvoltate de la cele două foste puteri imperiale care au dominat Europa Est-Centrală (p.268). Toate guvernele postcomuniste au moștenit un sistem centralizat de politici sociale, care a fost foarte vulnerabil la eforturile de lobby ale anumitor persoane, fapt care a permis anumitor indivizi din guvern și numeroaselor grupuri ocupaționale să devieze reformele la cel mai înalt vârf al structurii administrative (p.279).

Capitolul VIII este dedicat politicii șomajului post-comunist: moștenirile istorice și acceptarea nefirească a pierderii locului de muncă aducând în atenție întrebarea dacă sunt moștenirile importante, explicațiile alternative pentru acceptarea politică a șomajului, originile tabuului șomajului din perioada comunistă și pe cele din Ungaria, erodarea tabuului comunist și comparațiile cros-naționale. Șomajul trebuie să fie principala amenințare la adresa stabilității politicilor postcomuniste (p.304). Acest capitol argumentează că mecanismele care distrug tabuul șomajului pot fi înțelese doar ca rezultat al diverselor moșteniri din perioada comunistă târzie. Explicațiile șomajului ar putea fi: șomajul a fost acceptat ca normal în contextul tranziției generale către democrație pe piață și al „reînțoarcerii în Europa” (p.309), generozitatea ajutorului de șomaj a dispersat pericolul politic al exploziei șomajului (p.310), șomajul nu poate fi ignorat datorită faptului că oamenii își găseau imediat alte slujbe (p.312).

În *Capitolul IX*, Juliet Johnson prezintă instituțiile și proiectarea, proiectarea pasivă și liberalizarea sistemului bancar, proiectarea activă și dezvoltarea băncii centrale și contingența căii și proiectarea instituțională. Acest capitol încearcă să reconcilieze dezbaterea dihotomică apelând la perspectiva „ordonat-contextuală” de înțelegere a schimbării instituționale postcomuniste schițate de Ekiert și Hanson la începutul cărții. În proiectarea instituțională activă, opțiunea pentru o anumită

politică are scopul de a înlocui, de a crea sau de a modifica un cadru instituțional prin eforturi directe ale statului (p.358). Majoritatea programelor de reformă economică treptată apelau la politici de design activ pentru a transforma cadrele legale, financiare sau alte structuri instituționale (p.371).

Capitolul X, „Moșteniri culturale ale socialismului de stat”, prezintă moștenirile culturale, logica explicației culturale, conceptualizări psiho-sociale versus semiotice ale culturii, postcomunismul: polarizarea culturală, hibridul naționalist-socialist și liberalismul precar și consolidarea hibridului naționalism-socialism și polarizarea cultural-politică, moșteniri culturale ale socialismului de stat și/sau ale perioadei anterioare. Analizele dominante ale moștenirii culturale se conduc după aceeași logică. Moștenirile culturale sunt diferite de cele materiale sau instituționale; ele trebuie să fie definite ca tipare de comportament sau gândire transmise din trecut și reproduse în prezent (p.386). Capitolul analizează moștenirile culturale explicite ale socialismului de stat în Polonia și în Rusia.

Lucrarea se termină printr-un Epilog realizat de Paul Pierson în care acesta afirmă că argumentele aduse în acest volum susțin într-un mod foarte convingător investigarea contextelor temporale, dar aceleași posibilități există și pentru exploatarea chestiunilor care țin de spațiu. Relațiile spațiale structurează caracterul interacțiunilor sociale în același fel în care o fac relațiile temporale (p.453).

Având în vedere că și România este o țară care a făcut parte din fostul bloc sovietic, găsesc de bun-augur faptul că Editura Polirom a decis să o publice în țara noastră. Această carte ar putea fi oferită ca exemplu sau ca explicație celor care se află în pozițiile cheie în administrație sau politică pentru ca tranziția de la societatea comunistă/centralizată la societatea democratică/capitalistă să se realizeze într-un timp mai scurt și cu efecte vizibile. Cartea oferă și o explicație teoretică a fenomenelor care se petrec în societate după schimbarea regimului comunist, dar oferă și studii de caz, aplicative pe țări asemănătoare României.